

عوامل تحکیم مودت در خانواده

فاطمه سادات امین یزدی^۱

نرجس ملکی^۲

چکیده

فضای روابط همسران از منظر قرآن و احادیث، مملو از دستورات اخلاقی است که شناخت این اصول و عمل به آنها پیوند مودت آمیز و عاشقانه همسران را محکم و استوار می‌کند؛ از جمله این اصول در این رابطه، اصل «مودت و رحمت» است. خداوند در یکی از آیات قرآن، فلسفه خلقت هر یک از همسران را رسیدن به آرامش دانسته که در همان آیه سخن از مودت و رحمت به میان آورده است. هدف این پژوهش تبیین معنای این اصل مهم و اهمیت و آثار آن در جامعه کوچک خانواده است و در نهایت به بررسی عواملی می‌پردازد که عمل به آنها موجب تحکیم پایه‌های مودت میان همسران و سایر اعضای خانواده می‌شود.

کلید واژه: مودت، رحمت، خانواده، عوامل تحکیم

^۱ دانشجوی کارشناسی رشته فقه و حقوق اسلامی دانشگاه شهید مطهری واحد مشهد. F.aminyazdi@gmail.com
^۲ دانشجوی کارشناسی رشته فقه و حقوق اسلامی دانشگاه شهید مطهری واحد مشهد.

مقدمه

ادیان الهی به جهت نقش مهم خانواده در اخلاق و معنویت انسان‌ها، در این زمینه آموزه‌های مهمی را ارائه داده‌اند؛ در همین راستا، دین اسلام خانواده را از مهمترین و اساسی‌ترین واحدهای اجتماعی می‌داند که بنای آن بر الفت، همدلی و خوشی استوار گشته و این بنا محبوب‌ترین بنا نزد خداوند است، که روابط آن بر «مودت و رحمت» پایه‌گذاری شده است؛ بنابراین خانواده از ارزش و حرمت ویژه‌ای برخوردار است که لازم است پیوسته ریشه‌های آن تقویت شده و از هرگونه عواملی که سبب سردی و کمرنگ شدن مهر و محبت در آن می‌شود پرهیز کرد.

در دین مقدس اسلام، محبت زمینه‌ساز بسیاری از دستورهای اخلاقی و حقوقی است و خداوند بعد از بیان یک حکم ارزشی هنجاری، آن را ناشی از محبت خود می‌داند. (بقره: ۱۹۵، ممتحنه: ۸، مائده: ۸۷، نساء: ۱۰۷، انعام: ۱۴۱) چنانکه یکی از اهداف احکام اجتماعی اسلام، تکریم انس و الفت در میان مردم است، زیرا با ایجاد مودت در بین مردم، جامعه نیاز کمتری به توسل به قانون برای حل اختلافات پیدا می‌کند.

بدون تردید این مطلب در خانواده که مهم‌ترین رکن اجتماع است، ظهور و نمود بیشتری دارد؛ بدین معنا که هراندازه که پایه‌های مودت و دوستی بیشتر ایجاد شود، نه تنها حل و فصل اختلافات آسان‌تر می‌شود، بلکه به تدریج می‌تواند موجب برچیده شدن زمینه‌ی آنها شود. خداوند متعال در آیه‌ی ۲۳ سوره شوری به پیامبر اکرم ﷺ اینگونه می‌فرماید: «قُلْ لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ؛ بگو من هیچ مزد و پاداشی برای رسالتم دریافت نمی‌کنم، جز مودت اهل بیتم»

مودت و محبت آنچنان از ارزش والایی برخوردار است که خداوند آن را مزد رسالت قرار داده است. محبت، تبعیت می‌آورد و اگر انسان شخصی را دوست داشته باشد، سعی می‌کند پیرو او باشد و به خواسته‌ها و تمایلات او احترام بگذارد.

امام هادی علیه السلام می‌فرمایند: «خداوند، ازدواج را مایه الفت دل‌ها و پیوستگی نسبی قرار داده و رشته‌های خانوادگی را بهم پیوسته و آن را مایه مهر و محبت ساخت و در این پدیده برای مردمان نشانه‌هایی از قدرت و رحمت خداوند است».

بنابراین باتوجه به اهمیت فراوان مودّت در خانواده و اجتماع، این نوشته به دنبال بررسی این موضوع مهم و حیاتی می‌باشد.

۱. مفهوم‌شناسی

۱-۱) معنای مودّت

مودّت از ریشه «ود» گرفته شده است، که در لغت به معنای محبت، دوست داشتن و آرزو داشتن آمده است. (الخورى الشرتونى، ۱۴۱۶، ۲، ۱۴۳۶)

کلمه مودّت که شش بار در قرآن آمده به معنای محبتی است، که اثرش در مقام عمل ظاهر باشد. بعضی نسبت مودّت به محبت را مانند نسبت خضوع به خشوع دانسته‌اند: زیرا به حالتی خضوع می‌گویند که در مقام عمل اثرش مشخص بوده، برخلاف خشوع که به معنای نوعی تأثیر نفسانی است که از مشاهده ی عظمت و کبریایی در دل پدید می‌آید. (طباطبایی، ۱۴۱۷، ۱۶، ۱۶۶)

بنابراین مودّت یعنی اظهار علاقه به صورتی که طرف مقابل متوجه این محبت و علاقه بشود و نوعی تأثیر متقابل در وی بگذارد. (مهدوی کنی، ۱۳۸۹)

۱-۲) معنای رحمت

رحمت در لغت، اراده خیررساندن (جرجانی، ۱۹۸۲) یا نوعی مهربانی است که گاهی به مهربانی صرف و گاهی به احسان بدون دلسوزی و مهربانی اطلاق شده است. (الراغب الاصفهانی، ۱۴۱۲، ۱۹۶) بعضی از مفسران رحمت را نوعی تأثیر نفسانی دانسته‌اند که از مشاهده محرومیت، محرومی که کمالی را ندارد و محتاج به رفع نقص است، در دل پدید می‌آید و صاحب دل را وادار می‌کند که او را از محرومیت نجات داده، نقصش را رفع کند. (طباطبایی، ۱۴۱۷، ۱۶، ۱۶۶).

۱-۲-۱) تفاوت بین مودّت و رحمت

مفسران تفاوت‌هایی را میان مودّت و رحمت بیان نموده‌اند که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ۱. مودّت انگیزه ارتباط در آغاز کار است؛ اما در پایان که یکی از دو همسر ضعیف و ناتوان گردد،

رحمت جای آن را می‌گیرد. (میبدی، ۱۳۶۳، ۷، ۴۴۶).

۲. مودت غالباً جنبه‌ی متقابل دارد، اما رحمت یک جانبه و ایثارگرانه است، زیرا برای بقای جامعه گاه خدمات متقابل که سرچشمه آن مودت است و گاه خدمات بلاعوض که نیاز به ایثار و رحمت دارد، لازم است. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴، ۱۲، ۴۹۶)
۳. مودت بعد معنوی پیوند و رحمت جنبه عملی آن است.
۴. مودت و محبت حالتی است که شخص خود به آن احتیاج دارد و رحمت حالتی است که دیگران به آن نیازمندند.

۳-۱) اهمیت مودت در خانواده

خانواده از با اهمیت‌ترین نهادهای اجتماعی و کوچک‌ترین هسته جامعه است. اساس و پایه خانواده ازدواج است، مسأله ازدواج نیز از مهم‌ترین مراحل و وقایع زندگی هر انسانی می‌باشد، و فرآیندی است از تعامل بین زن و مرد که با شرایط و مراسم قانونی، شرعی و عرفی برگزار می‌شود. این عمل مورد پذیرش شرع، قوانین و تشکیلات اجتماعی است.

ارزش‌گذاری خانواده، بر پایه مودت و انس و الفت بین اعضای آن می‌باشد و اعضای یک خانواده را انجام حقوق متقابل و پایبندی به وظایف، درکنار یکدیگر، منسجم نگاه داشته است. اگر این جریان براساس دوستی و تفاهم و به دور از خودخواهی ادامه یابد، به کمال انسانی مورد انتظار خواهد انجامید.

اگر خانواده‌ای از دو نعمت محبت و گذشت محروم شود، همانند کالبد بدون روح خواهد بود که هیچ خوشبختی و موفقیتی در آن وجود نخواهد داشت؛ زیرا سعادت و خوشبختی در زندگی خانوادگی سالم و موفق یافت می‌شود؛ جایی که محبت و عاطفه، انسان را از محبت‌های بی‌پایه و سطحی بی‌نیاز می‌کند و با تلاش دو انسان امیدوار و با نشاط، محیطی سرشار از دوستی و احساس مسئولیت فراهم می‌شود.

۳-۱-۱) آیه مودت

در آیه ۲۱ سوره روم چنین آمده است: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ؛ و از نشانه‌های او اینکه از خودتان همسرانی برای شما آفرید تا بدانها آرام بگیرید، و میانتان دوستی و رحمت نهاد؛ آری، در این برای مردمی که می‌اندیشند قطعاً نشانه‌هایی است.»

برخی از مفسران براین عقیده‌اند که خطاب این آیه، منحصر به مردان است و مقصود آن است که زنان برای آرامش مردان خلق شده‌اند. از طرف دیگر، عده‌ای در این باره نگاشته‌اند: «آنکه آرامش می‌دهد، زن است و آنکه آرامش می‌پذیرد، مرد است؛ یعنی زن عاملی است که اضطراب، استرس و پریشانی روحی مرد، بوسیله او درمان شده و در محیط خانواده به آرامش می‌رسد، و این نکته از اساسی‌تر بودن زن در ارکان خانواده حکایت دارد.» (منصورنژاد، ۱۳۸۱، ۱۱۱)

اما واژه «انفسکم» در بسیاری از آیات قرآن بر انسان‌ها حمل شده است و با توجه به قرینه «بینکم» در عبارت «وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً» که خطاب آن به هریک از همسران روشن و واضح است؛ خطاب در «انفسکم» و «لتسکنوا» نیز به هریک از همسران مرتبط باشد.

۲-۳-۱) محوریت مودت در روابط همسران

نکته مهمی که از آیه شریفه بالا قابل برداشت است، آن است که «مودت و رحمت» بین همسران از جمله ستون‌های محکم روابط همسران تلقی می‌گردد؛ به گونه ای که انتظار می‌رود دیگر روابط همسران حول این محور اساسی، راه سعادت همسران را هموار نماید. در همین راستا خداوند متعال، مودت و رحمت را میان همسران قرار داده و آن را در کنار آرامش همسران مطرح نموده است، بنابراین می‌توان اهمیت و جایگاه مودت و رحمت را در روابط همسران در قالب نظریه «صل مودت و رحمت» ادعا کرد. طبق این آیه شریفه، اخلاق‌هایی همچون دوستی و عاطفه و دلسوزی در بین همسران، نه تنها اخلاق ضعیف شمرده نشده‌اند، بلکه زمینه‌ساز آرامش آنها بوده است، تا آنجا که برخی از روایات گفته‌اند: «آیا دین چیزی غیر از محبت و دوستی است؟» (نوری طبرسی، ۱۴۰۷، ۱۲، ۲۱۹)

یکی از روانشناسان ضمن آنکه خانواده را سرچشمه محبت می‌داند، در این باره می‌گوید: «گرچه در خانواده ای اختلاف و قهر و کشمکش اتفاق می‌افتد، چشمه محبت در دل اعضای خانواده کم و بیش می‌شود، لیکن هرگز نمی‌خشکد». (کایزل، ۱۳۳۳، ۷۸)

۳-۳-۱) آثار مودت در خانواده

اولین اثر مودت در خانواده به دست آوردن رضای الهی و کسب اجر معنوی است؛ پیامبر اسلام ﷺ در حدیثی زیبا می‌فرماید: «ان حسن الخلق ذهب بخیر الدنيا والاخره».

اثر دوم ایجاد آسایش و آرامش جسمی، روحی و روانی در خانواده است. خانواده کانون زندگی مشترک است و این کانون هرچند کوچک و فقط متشکل از مرد و زن باشد همواره مشکلات خرد و کلانی را در خود جای می‌دهد. در این میان اگر جایی برای همدلی، محبت و مودت بین اعضای خانواده نباشد، به مرور روح افراد پژمرده و در برابر حوادث شکننده و آسیب‌پذیر می‌شود و تنها محبت بین خانواده است که می‌تواند امید و انگیزه‌ای برای مقابله و رویایی برای این مشکلات پیش‌آمده را بسازد و کانون گرم خانواده را همچنان حیات مداوم ببخشد.

سومین اثر مودت، رحمت و عشق پاک است. در تبیین جایگاه عشق در هستی فلاسفه اسلامی کتب و رساله‌های زیادی نوشته‌اند؛ از جمله رساله‌العشق بوعلی سینا که برخی از آنان فاعلیت بالعشق حضرت حق را از ناحیه‌ی علیت غایی توجیه و تفسیر کرده‌اند؛ چرا که حب به ذات مقتضی حبّ به مخلوقات است؛ به همین دلیل حق تعالی مظهر اسم یا حبیب، یا مُحب، یا خیر محبوب و امثال آن است و انسان می‌تواند در خانواده این اسماء مبارک را محقق سازد.

چهارمین اثر «عفت و پاکدامنی» و اثر پنجم «رونق کار و اقتصاد» است و اثر ششم، «تربیت نسل» است. کودک در خانواده علاوه بر آداب معاشرت، اخلاق، نزاکت، همدلی، همیاری و دوستی، هنر مهرورزیدن و محبت به دیگران را نیز می‌آموزد. برای آموزش محبت به کودکان یا ترغیب و تشویق آنان به مهرورزی، بهتر است به او فرصت دهیم تا محبت را به طور غیرمستقیم و عملی بیاموزد؛ زیرا آموزشی که از راه غیرمستقیم و عملی صورت گیرد، بی‌شک پایدارترین، ماندگارترین و موثرترین نوع یادگیری است.

۲) عوامل تحکیم مودت در خانواده در فقه

آرامش و مودت، جان‌مایه تحکیم پیوند خانوادگی است و هر قدر این جان‌مایه تقویت شود، نهاد خانواده مستحکم‌تر می‌گردد و آرامش بیشتری بر زندگی حاکم می‌شود.

۲-۱) عوامل تحکیم مودت

۲-۱-۱) وفاداری

وفاداری در روابط همسران که نقطه مقابل آن خیانت است، از جمله مهم‌ترین و ضروری‌ترین رفتارهای اخلاقی میان همسران به شمار می‌رود؛ برخی از حقوقدانان در این باره نگاشته‌اند:

«این (وفاداری) از بدیهیات یک زندگی خانوادگی مطلوب به شمار می‌رود.» (گرگی و دیگران، ۱۳۸۴، ۸)

وفاداری، در جهت حفظ «مودت و رحمت» بین همسران و در نتیجه حفظ نظام آرام خانواده، نقش به‌سزایی دارد. بدیهی است چنانچه خیانت و عدم وفاداری در روابط همسران جایگزین وفاداری گردد، طبیعتاً روابط سرد و بی‌روح نیز جایگزین روابط محبت‌آمیز آنان می‌گردد، چه آنکه اعتماد و باور متقابل همسران، از جمله لوازم محبت و رحمت میان آنها قلمداد می‌شود. (قربان‌نیا، خالقی، ۱۳۸۸)

بنابراین اعتماد کامل اشخاص به یکدیگر، زیربنای هرگونه دوستی و مهرورزی میان آنان محسوب می‌شود. به این ترتیب، هرگاه یکی از زوجین چنین لازمه‌ای را خدشه‌دار نماید و خود را در معرض خیانت و عدم وفاداری قرار دهد، ارکان مودت و رحمت را بین خود و همسرش متزلزل نموده، پشتوانه آرامش خود را به چالش عمیقی فرو کشانده است.

باید گفت که در این خصوص بین همسران تمایزی وجود ندارد، بلکه از آن رو که رسیدن به آرامش، حق هریک از همسران است، ضروری است که هریک از آنان برای پیشگیری از آفت های مهرورزی به این مسأله توجه ویژه ای داشته باشند.

۲-۱-۲) حسن ظن

شریعت اسلامی به رغم تکلیف کردن همسران به وفاداری نسبت به یکدیگر، هرگونه سوء ظن و یا بدگمانی را در ارتباط آنها مطرود می‌شمارد؛ پس بدون شک، پرهیز از سوءظن می‌تواند عاملی دیگر در خصوص حفظ و تقویت صمیمیت و رفاقت و عشق همسران محسوب گردد؛ همانگونه که سوءظن، آسیب و آفتی اساسی در خصوص مودت و رحمت همسران است و از عواقب آن نیز تخریب جدی نهاد مقدس خانواده است. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «کسی که گمانش نیکو نباشد، از هر فردی وحشت می‌کند.» (درایتی، ۱۳۷۸، ۲۵۴)

در نتیجه حفظ و شکوفایی مودت و رحمت میان همسران که برای حفظ کانون خانواده ضروری است، اقتضا می‌کند که آنها از هرگونه بدگمانی و نیز هر اقدامی که زمینه را برای بدگمانی مهیا می‌کند پرهیز نمایند.

۳-۱-۲) عفو و گذشت

عفو و گذشت یکی دیگر از ژرف‌ترین و اساسی‌ترین رفتارهای اخلاقی است که روابط انسان‌ها را بشر دوستانه می‌کند و با توجه به جایز الخطا بودن آدمی، از اهم روابط اخلاقی افراد جامعه محسوب می‌گردد. براین اساس، هریک از همسران به عنوان اعزای اصلی جامعه اسلامی باید برای حفظ «مودت و رحمت» میان خود، از این امر مهم غفلت نورزیده و کانون گرم خانواده را جولانگاه قهر، عناد و کینه قرار ندهند. عفو و گذشت میان همسران، در آیه شریفه ای از قرآن کریم اینگونه مطرح شده است:

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِن تَعَفَوْا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (تغابن: ۱۴)

ای کسانی‌که ایمان آورده اید، در حقیقت برخی از همسران شما و فرزندان شما دشمن شما هستند، از آنان برحذر باشید، و اگر ببخشایید و در گذرید و بیامرزید، به راستی خدا آمرزنده مهربان است.

این آیه شریفه، از جمله آموزه هایی است که اهتمام قطعی شریعت اسلامی را بر حاکمیت اخلاق میان همسران ترسیم می‌نماید و اندیشه گذشت و چشم پوشی را به صراحت تام برای همسران ارائه می‌دهد.

۴-۱-۲) صلح و سازش

طبیعتاً در یک محیط جمعی همچون خانواده، همه ی افراد از افکار و عقاید و آرمان های یکسانی برخوردار نیستند، بلکه بعضاً در برخی از مسائل با یکدیگر تفاهم نداشته و ممکن است حول این موضوع چالش ها و اختلافاتی نیز در روابط آنها به وجود آید.

بدون شک بروز و ظهور این وضعیت خطری اساسی برای فضای دوستانه و صمیمی خانواده تلقی می گردد. از این رو صلح و سازش که خنثی کننده ی نزاع و درگیری محسوب می گردد، درحوزه ی روابط همسران از اهمیت بالایی برخوردار است.

یکی از مفسران در رابطه با «مودت و رحمت» میان همسران می گوید: «مسأله مودت و رحمت در حقیقت ملات و چسب مصالح ساختمانی جامعه انسانی است؛ چرا که جامعه از فرد فرد انسان ها تشکیل شده؛ همچون ساختمان عظیم و پرشکوهی که از آجرها و قطعات سنگ ها تشکیل می گردد.» (مکارم شیرازی و همکاران، ۱۳۷۴، ۱۶، ۳۹۲)

بنابراین نزاع و درگیری، پیوند اجزای ساختمان جامعه انسانی، از جمله جامعه همسران را سست و ضعیف می نماید و آن را برای فروپاشی و جدایی مهیا می کند. با وجود این، روابط گرم همسران مقتضی آن است که هریک از آنها در مواجهه با اختلاف و درگیری، صلح و سازش را ارجح از هراقدامی بدانند.

۵-۱-۲) روابط کلامی سالم

نیکو سخن گفتن مشخصه ی دیگری است که در حوزه حفظ «مودت و رحمت» و یا حتی شکوفایی و استحکام آن در روابط افراد جامعه از جمله همسران سهم قابل اعتنایی دارد. خداوند متعال در قرآن کریم نیز به این امر توجه داشته و فرموده است: «وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ، إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ، إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا؛ به بندگانم بگو آنچه بهتر است بگویند، که شیطان میانشان را برهم میزند؛ زیرا شیطان همواره برای انسان دشمنی آشکار است.»

در کلام ائمه اطهار علیهم السلام بر طرفینی بودن این مشخصه (نیکو سخن گفتن) در روابط همسران نیز توجه شده است؛ از جمله آنکه پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در این باره فرموده است: «هر زنی که شوهرش را بازبانش بیازارد، خداوند هیچ کار واجب و مستحب و هیچ عمل نیکی را از او نمی پذیرد، تا زمانی که شوهرش را راضی کند؛ اگرچه روزها روزه بگیرد و شبها تا صبح به عبادت مشغول باشد.» (مجلسی، ۱۴۰۵، ۱۰۳، ۲۴۴).

در سخنی دیگر، از مرد می خواهد که به همسر خود کلمه ی ناشایستی همچون «أف» نگوید و می فرماید: «برادرم جبرئیل پیوسته درباره ی زنان سفارش می کرد؛ تا آنجا که گمان بردم برای

مرد جایز نیست که نسبت به زنش کمترین تغییر و تندی داشته باشد و حتی به او «أف» بگوید.»
(نوری طبرسی، ۱۴۰۷، ۱۴، ۲۵۲)

۶-۱-۲) خوش خلقی و خوش رویی

بدون شک از جمله شیوه‌های بسیار مؤثر در جذب افراد و نفوذ در قلب آنها خوش‌رویی و خوش‌خلقی است. به این ترتیب یکی از اساسی‌ترین محورهای خوشبختی میان همسران، اخلاق حسنه و روی باز و شیرینی است و چنانچه این مشخصه‌ی کارآمد در بین همسران پویا باشد، تبعاً زمینه شکوفایی عشق و محبت و دلسوزی همسران نسبت به یکدیگر هموارتر می‌گردد و در سایه‌ی آن، روابط همسران از هرگونه بی‌زاری محفوظ می‌ماند.

در یکی از سخنان و آموزه‌های پیامبر ﷺ حسن خلق از عوامل تثبیت «مودت و دوستی» به شمار آمده است چنان‌که فرموده است: «اخلاق نیکو، دوستی و محبت تثبیت می‌کند.» (حرانی، ۱۳۹۴، ۳۸)
پیامبر اکرم ﷺ در رابطه با ارزش و جایگاه خوش‌رویی می‌فرمایند:
«شایسته‌ترین مردم از نظر ایمانی، خوش‌اخلاق‌ترین و مهربان‌ترین آنها با خانواده‌اش است.»
(حرعاملی، ۱۴۱۲، ۱۲، ۱۵۳)

طبیعتاً در روابطی که تندخویی و خوش‌خویی حاکمیت ورزد، ریشه «مودت و رحمت» آن روابط سست و ضعیف خواهد گشت.

۷-۱-۲) آراستگی

یکی دیگر از اموری که با اصل «مودت و رحمت» تناسب دارد و قلوب همسران را نسبت به یکدیگر نزدیکتر می‌گرداند و از سختی‌ها و سردی‌ها خلاصی می‌دهد، آراستگی و نظافت آنهاست.
بی‌گمان طبع و فطرت آدمی همواره نسبت به پاک‌ی و آراستگی گرایش و میل فراوانی دارد و به همان نسبت از آلودگی عدم بهداشت گریزان است. این موضوع در روابط همسران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. حقیقتی که پیرامون این موضوع ملموس و محسوس به نظر می‌رسد، آن است که آراستگی و نظافت همسران، ارتباط تنگاتنگی با «مودت و رحمت» آنان دارد؛ چنانکه در آثار برخی از صاحب‌نظران، شکوفایی مهرورزی همسران در ارتباط با آراستگی آن‌ها، نمایان است؛ در این آثار، چنین موضوعی بیشتر در قالب وظایف زن نسبت به شوهر تجلی نموده است؛ حال آنکه در قرآن کریم و سیره و قول ائمه معصومین علیهم‌السلام این شاخصه رفتاری کاملاً طرفینی است.

۸-۱-۲) اهتمام به خواسته‌های یکدیگر

واقعیت آن است که اصولاً خواسته‌ها و نیازهای جنسی، گرچه از مهم‌ترین خواسته‌های همسران است، ولی تمام خواسته‌های آنها نمی‌باشد؛ بلکه همواره هریک از همسران، نیازها و تمایلات دیگری نیز دارند که اصل «مودت و رحمت» اقتضا می‌کند که آنها به آن خواسته‌ها نیز اهتمام ورزند.

در این باره می‌توان از اهتمام همسران به خواسته‌های یکدیگر، به همان تمکین عام تعبیر نمود. اما متأسفانه در بسیاری از آثار و نوشته‌ها و سخنرانی‌ها، صرفاً به اطاعت زن از شوهر اشاره شده است؛ به گونه‌ای که حتی مرز اخلاق و حقوق در آن دیدگاه ملموس و روشن به نظر نمی‌رسد؛ حال آنکه از نظر شریعت اسلامی، این موضوع چون با مودت و رحمت همسران بی‌ارتباط نیست؛ کاملاً طرفینی تلقی می‌گردد.

پس متناسب با محوریت مودت و رحمت در روابط همسران، لازم است آنها به خواسته‌ها و تمایلات یکدیگر احترام ورزیده و در حد مقدر در صدد انجام آنها برآیند.

۲-۲) عوامل تحکیم مودت از ناحیه زوج

۱-۲-۲) معاشرت به معروف

در منطق قرآن کریم، اصل «معاشرت به معروف» یکی از اصول اساسی حاکم بر روابط همسران است. چنین اصلی در روابط همسران یک اصل اخلاقی است که به دلیل قرابت اخلاق و حقوق، در زمره مبانی و قواعد حقوقی حاکم بر روابط همسران نیز درآمده است.

باید بیان نمود که چنین اصل اخلاقی‌ای در ضمن عبارت شریفه «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» (نساء: ۱۹)، در راستای اهتمام بر سلامت اخلاقی خانواده و حفظ آن نظام توسط ارزش‌ها و هنجارهای اخلاقی، حاکمیت همه جانبه اخلاق را در روابط همسررداری ترسیم می‌نماید.

معانی آیه شریفه «عاشروهن بالمعروف» از نظر مفسران:

الف) مصاحبت به احسان (مقاتل ابن سلیمان، ۱۴۲۳، ۱، ۳۶۴)

ب) ایفای حقوقی مردان و نیز طلاق دادن به احسان (طوسی، ۳، ۱۵۰)

ج) مردان با زنان به گونه‌ای پسندیده رفتار کنند؛ هم از نظر عواطف و احساسات و محبت، هم از جهت ادای حقوق جسمی و تأمین هزینه زندگی آنان.

د) به سبک خودشان با آنان رفتار کنند (طبرسی، ۱۳۸۰، ۲، ۷۷۶)

ه) مرد حق مهریه و نفقه همسرش را ایفا نماید و جز در زمانی که گناهی از او سر زده باشد، چهره‌اش را براو تنگ نگیرد و با تندگی با او صحبت نکند. (قرطبی، ۱۳۶۴، ۵، ۹۷)

و) انصاف در فعل و نیکی در قول (فیض کاشانی، ۱۴۱۶، ۱، ۴۳۲)

ز) برخی به تشخیص عرف اشاره کردند و قانونگذار را به این اصل توجه داده و گفته اند: «قانونگذار باید در مورد معاشرت با زن و حقوق او، بر عرف تکیه نماید و معاشرت سلیم را معین نماید.» (مدرسی، ۱۴۱۹، ۲، ۴۲)

با دقت و تأمل در آیه مورد بحث و برخی دیگر از آیات قرآن و نیز با مراجعه به تاریخ، به روشنی رفتار مستبدانه و ظالمانه اعراب با زنان قابل برداشت خواهد بود. طبق آیه مربوطه بعضاً زنان اختیار خود و یا اموال خود را نداشتند و چنانچه برای آنان اموالی نیز وجود داشت، در نزد عرف، آنقدر شخصیت و منزلت نداشتند که بتوانند خود مالک آنها باشند.

بنابراین تردید نمی‌توان کرد که بر طبق آیاتی نظیر «وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ» (نساء: ۱۹) و «فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سِرْحُونٍ بِإِحْسَانٍ» با هدف حمایت از ارزش و منزلت زنان و تأمین حقوق قانونی و اخلاقی آنان نازل شده است.

البته اگرچه این آیه‌ی شریفه در مورد معاشرت به معروف مردان با همسران خود است اما عقلاً بازتاب طبیعی آن طرفینی بودن این نحوه رفتار است.

۲-۲-۲) باب استحباب حب النساء

احادیث فراوانی در مورد «استحباب علاقه‌ی به همسر» وارد شده است که به خوبی پسندیده بودن این امر را نزد خداوند متعال نشان می‌دهد.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «مَا أَظُنُّ رَجُلًا يَزِدُّهُ فِي الْإِيمَانِ خَيْرًا إِلَّا أَزْدَادَ حُبًّا لِلنِّسَاءِ.» (وسائل الشیعه، ۲۰، ۲۲) گمان نمی‌کنم مردی ایمانش افزایش یابد مگر اینکه علاقه و محبتش به زنان افزوده شود. و در حدیثی دیگر از ایشان نقل شده است: «مِنْ أَخْلَاقِ الْأَنْبِيَاءِ حُبُّ النِّسَاءِ» (وسائل الشیعه، ۲۰، ۲۲) علاقه به زنان از اخلاق انبیا است.

پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم نیز می‌فرماید: «جُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ وَ لَذَّتِي فِي النِّسَاءِ.» (وسائل الشیعه، ۲۰، ۲۳) نور چشم من در نماز و لذت من در زنان قرار داده شده است.

بنابر این باتوجه به احادیثی که در فقه بیان شده است؛ که تا چه اندازه محبت مرد به همسرش مورد سفارش ائمه‌ی اطهار علیهم السلام قرار گرفته و در استحکام پایه‌های خانواده و تقویت مودت تأثیر قابل توجهی دارد. همانگونه که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرموده‌اند: «قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ إِنِّي أَحْبَبُ - لَا يَذْهَبُ مِنْ قَلْبِهَا أَبَدًا.» (وسائل الشیعه، ۲۰، ۲۳) «اگر مردی به زنش بگوید من تو را دوست دارم، این جمله هرگز از ذهن زن خارج نمی‌شود.» اظهار محبت و علاقه‌ی مردی به همسر خود سبب می‌شود انس و الفت در روابط آنها بیش از پیش شکوفا شود و همچنین باعث ایجاد انگیزه در زن برای انجام وظایف همسررداری می‌شود.

۳-۲-۲) توسعه بر عیال

قال الرضا عليه السلام: «صاحب النعمة يجب عليه التوسع على عياله»؛ فرمودند: «هر که به هر مقداری که در توانش می باشد، باید برای اهل منزل خود انفاق و خرج کند.» (هدایه الامه إلى الاحکام الأئمه عليهم السلام، ۷، ۳۵۰)

قال علی بن الحسین عليه السلام: «لأن ادخل السوق و معی درهم أبتاع به لحما لعیالی و قد قرموا إلیه أحب إلی من أن أعتق نسمة»؛ فرمودند: «برای من به بازار رفتن و خرید یک درهم گوشت برای خانواده ام که گوشت دارند، از بنده آزاد کردن دوست داشتنی تر است.» (هدایه الامه إلى الاحکام الأئمه عليهم السلام، ۷، ۳۵۰)

عَنِ الْإِمَامِ الرُّضَا عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «يَنْبَغِي لِلرَّجُلِ أَنْ يُوسِّعَ عَلَى عِيَالِهِ كَيْلًا يَتَمَنَّى مَوْتَهُ وَ تَلَا هَذِهِ آيَةَ: «وَ يُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مَسْكِينًا وَ يَتِيمًا وَ أَسِيرًا» قَالَ: الْأَسِيرُ عِيَالُ الرَّجُلِ يَنْبَغِي لِلرَّجُلِ إِذَا زِيدَ فِي النُّعْمَةِ أَنْ يَزِيدَ أَسْرَاءَهُ فِي السَّعَةِ عَلَيْهِمْ ثُمَّ قَالَ: إِنَّ فُلَانًا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ بِنِعْمَةٍ فَمَنْعَهَا أَسْرَاءَهُ وَ جَعَلَهَا عِنْدَ فُلَانٍ فَذَهَبَ اللَّهُ بِهَا قَالَ مُعَمَّرٌ: وَ كَانَ فُلَانٌ حَاضِرًا.»

امام رضا عليه السلام فرمود:

شایسته است که انسان بر اهل و عیال خود وسعت و گشایش دهد تا مرگ او را تمنا نکنند. و این آیه را تلاوت کرد که در وصف مؤمنان می فرماید:

«وَ يُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مَسْكِينًا وَ يَتِيمًا وَ أَسِيرًا» یعنی: «و به [پاس] دوستی خدا بینوا و یتیم و اسیر را خوراک می دهند» (کافی، ۴، ۱۱)

فرمود: اسیر، اهل و عیال انسان است شایسته است که هرگاه، نعمت خدا بر کسی فراوان شود، بر اسیرانش (خانواده اش) وسعت دهد و بر رفاه آنان بیافزاید. سپس فرمود: خداوند بر فلانی (که در آن جا حاضر بود) منت نهاد و از نعمت خود سهمی به او عطا کرد، اما او خانواده اش را از فیض نعمت الهی محروم کرد و عطای الهی را نزد دیگران به امانت سپرد، و خداوند امانت او را تباه کرد و حسرت آن بر جا ماند.

۳-۲-۳) عوامل تحکیم مودت از ناحیه ی زوجه

۱-۳-۲) علاقه به همسر

آرامش و صفای خانواده علاوه بر این که در پرورش صحیح فرزندان فوق العاده مؤثر است، محیطی گرم و صمیمی برای ابراز عشق همسران نسبت به یکدیگر پدید می آورد و ایشان را کمک می کند که به صورتی شایسته و درست به وظایف خود عمل نمایند؛ از جمله عوامل مؤثر در ایجاد صفا و صمیمیت ایجاد سازگاری زن با شوهر و صبر و شکیبایی او در همسر داری و خانه داری است که از نظر اخروی و معنوی نیز پاداش فراوانی را به دنبال دارد.

همچنان که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «خوشا به سعادت آن زنی که همسرش از او راضی باشد که این رضایت مقام او را بالا می برد.»

امام رضا علیه السلام می فرمایند:

«اعلم ان النساء شتى فمنهن الغنيمه والغرامه و هي المتحبه لزوجها والعاشقه له ...
»بدان که زنان گوناگونند، برخی از آنان دستاوردی گرانبها و تاوان (رنج های آدمی) هستند و این زن کسی است که به شوهرش محبت می کند و عاشق اوست.»

۲-۳-۲) حفظ امانت داری زن در غیاب شوهر

مرد در خانه امین است و همسر امانت اوست. زن نیز در خانه شوهر، امانت دار است. شخص زن در خانه و در غیاب شوهر امانت است. زن باید خود را از دید نامحرم محفوظ بدارد و در غیاب شوهر با مردان ارتباط نامشروع نداشته، در غیر این صورت زن بزرگترین خیانت را مرتکب شده است. کار و کسب شوهر در بیرون از خانه است و بسیاری از ساعات در منزل نیست؛ زن باید در غیاب او پاکدامنی و عفت خود را حفظ کند.

پیامبر صلی الله علیه و آله در سفارشاتى به امیرالمومنین علی علیه السلام فرمود: «ای علی! چهار چیز کمر شکن است: (یکی از آن موارد) زنی که شوهرش در حفظ او بکوشد و او به شوهر خیانت کند». اسرار و راز های پنهان مرد نزد زنش امانت است. می بایست این اسرار خانوادگی (همچون کمبود های اقتصادی، روحی، روانی، اخلاقی و جسمی) را در سینه خود حفظ و نگه داری کند و نباید اسرار شوهرش را حتی نزد پدر و مادرش فاش کن.

نتیجه‌گیری

بنابر آنچه که ذکر شد، اصل مودت و رحمت در میان خانواده از چنان ارزش والایی برخوردار است که در قرآن و روایات نیز بسیار از آن سخن به میان آمده است. چنانکه که گفته شد، این اصل مهم آثاری همچون کسب رضایت و خشنودی خداوند، شکوفایی و تقویت همدلی میان همسران، ایجاد فضایی آرام و به دور از اختلافات، تربیت صحیح فرزندان و... دارد، که توجه به همین اثرات و نتایج، می‌تواند دلیلی بر ضرورت تحقیق و عملی کردن این مهم در کانون ارزشمند خانواده باشد.

منابع

- قرآن کریم، محمد مهدی فولادوند .
۱. تربیت اسلامی، سال دوم، شماره ۴، بهار و تابستان ۱۳۸۶.
 ۲. حرانی، ابومحمد الحسن بن علی بن الحسین بن شعبه، ۱۳۹۴، تحف العقول عن الرسول، بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات.
 ۳. درایتی، مصطفی و حسین (گردآورندگان)، ۱۳۷۸، تصنیف غررالحکم و دررالکلم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
 ۴. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، ۱۳۸۰، ترجمه، تحقیق و نگارش: علی کریمی، تهران: فراهانی.
 ۵. حرعاملی، محمدبن حسن، وسائل الشیعه، ۱۴۰۹، قم - تهران: مؤسسه آل البیت علیهم السلام.
 ۶. قربان نیا، ناصر و معصومه خالقی، راهکارهای اخلاقی مرتبط با اصل مودت و رحمت میان همسران از منظر قرآن کریم، سال ششم، شماره ۱۹، بهار ۱۳۸۸.
 ۷. کارنگی، ویل، آیین زندگی، ترجمه: جهانگیر افخمی، تهران، معرفت، [بی تا].
 ۸. کلینی، محمدبن یعقوب، اصول کافی.
 ۹. کایزل، جان، شادکامی، ۱۳۳۳، ترجمه: محمد حجازی، [بی جا]: کیهان.
 ۱۰. گرجی، ابوالقاسم و دیگران، ۱۳۸۴، بررسی تطبیقی حقوق خانواده، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
 ۱۱. لپ، اینیاس، ۱۳۶۹، روانشناسی عشق ورزیدن، ترجمه: کاظم سامی و محمود ریاضی، [بی جا]: چاپخش.
 ۱۲. مجلسی، محمدباقر، ۱۴۰۵، بحارالانوار، تحقیق: علی اکبر غفاری، تهران: المکتبه الاسلامیه.
 ۱۳. مکارم شیرازی، ناصر (و جمعی از همکاران)، ۱۳۷۷، تفسیر نمونه، تهران: دارالکتب الاسلامیه.
 ۱۴. مهدوی کنی، صدیقه، ۱۳۸۹، ساختار گزاره های اخلاقی قرآن (رویکرد معنا شناختی)، تهران: دانشگاه امام صادق(ع).